

Arapça'da Bazı İsim ve Sıfat Türetme Kalıpları (vezinleri)

Ders kitabımızın ikinci cildinin 14, 15 ve 16. (sayfa 99-116 arası) Arapça'da diğer kelime türetme vezinlerini ve örnek kelimelerini ayrıntılı şekilde görmek mümkündür. Bunlardan Osmanlı Türkçesi metinlerinde en çok karşılaşılan kelimelerin türetildiği vezinler ve hangi anlamda kelime türettikleri aşağıda listelenmiştir.

1 – Sıfat-ı müşebbehe: Güzellik, renk, şekil ve kusur gibi genellikle değişmeyen durum ve niteliği belirten kelimelerdir. En çok kullanılan iki vezni vardır:

a - Fa'îl (فاعيل) vezni:

Örnek: (latîf - لطيف) - nazik ve yumuşak davranan,

(rahîm - رحيم) - sevdiklerine ve müminlere acıyan,

(kerîm - كريم) - zatında cömert olan, karşılık beklemezsizin veren,

(kesîr - كثير) – çok,

(ganî - غنى) – çok zengin (nakıs kökler vezni bozuyor)

(meyyit - ميت) – meyyit (ecvef kökler vezni bozuyor)

b - Ef'al (افعل) vezni: Renk ve kusurları tanımlamada kullanılan vezindir.

Örnek: (ahmer - احمر) – kızıl,

(esmer - اسمر) – siyaha/karaya çalan,

(esved - اسود) – kara/siyah,

(a'mâ - اعمى) – kör.

Dikkat: Bu vezin, ism-i tafdil yapmak için de kullanılır. İkisinin farkını kelimenin anlamından bulmalıyız.

Sıfat-ı müşebbehe yapan, fakat çok kullanılmayan başka vezinler hakkında bk. Hayati Develi, *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu II*, s.100

2 – İsm-i Tafdîl: İki şeyi ve kimseyi karşılaştırmak, ortak bir konuda birinin diğerinden daha üstün olduğunu belirten isimlerdir. Daha çok, en çok anlamı üreten sıfatlardır. Bu kelimeler ef'al (افعل) vezninden türetilirler.

Örnek:(ekber - اكبر) – en/daha büyük,

(a‘zam - اعظم) - en/daha büyük,

(ender - اندر) – en /daha az,

(eshel - اسهل) – en/daha kolay,

(ekser - اكثر) – en/daha çok

Dikkat: Aynı vezinden Sıfat-ı müşebbehe de türetildiğinden bu ikisini karıştırmamak için anlama dikkat edilmelidir.

İsm-i tafdilün müennesi (dişisi) (fu‘lâ - فعلى) vezninde türetilir.

(kibrî) – kübrâ – en/daha büyük,

(sufî) – süflâ – en/daha alçak,

(rahmî) – ruhmâ – en/daha acıyan

Ödev: 102 ve 103. Sayfalardaki alıştırmaları yapınız.

3 – İsm-i mübâlağa: Bir eylemin veya işin çok, abartılı veya sürekli yapıldığını ifade eden kelimelerdir. Bu özellikleri belirten kelimeleri türetmek için 10 farklı vezin kullanılmış olup bunlar **semaî** kelimelerdir. Yani biz istediğimiz zaman herhangi bir fiili bu vezinlerden biriyle türetilip mübalağa ismi yapamayız.

Tablo: İsm-i Mübalağa Vezinleri ve Örnekleri

Vezin	Örnek 1	Örnek 2
fa‘‘âl - فعال	Kezzâb - كذاب	Vehhâb - وهاب
	Çok yalan söyleyen	Çok veren/ bağışlayan
	Seyyâr - سيار	fehâm - فهم
	Çok gezen	Çok anlayışlı
fa‘ûl - فعول	Gayûr - غيور	Şekûr - شكور
	Çok kıskanç	Çok şükreden
fa‘îl - فعيل	semî‘ - سميع	Rahîm - رحيم
	Çok işiten	Çok acıyan
fâ‘ûl - فاعول	Sâkût - ساكوت	Fârûk - فاروق
	Çok sessiz	Çok ayırdedici
fi‘‘îl - فعيل	Sıddîk - صديق	Zillîm - ظليم
	Çok doğrulayan	Çok zulmeden
fu‘âl - فعال	Kübâr - كبار	Şücâ‘ - شجاع
	Çok büyük	Çok cesur
fu‘ale - فعله	Lümeze - لمزه	Nüveme - نومه
	Çok kınayan	Çok uyuyan

mif'âl - مفعال	Mitlâf - متلاف	mızyâ' - مضیاع
	Çok savurgan	Çok ışık yayıp saçan
mif'îl - مفعیل	Mıntîk - منطق	mı'tîr - معطیر
	Çok güzel konuşan	Çok güzel kokulu
tif'âl - تفعال	Tıklâm - تکلام	Tibyân - تبیان
	Çok konuşan	Çok açıklayan

Bu vezinlerin içinde en çok kullanılanlar:

a - Fa'â'âl (فَعَال) vezni: (seyyâh - سیاح) (kezzâb - کذاب)

b - Fa'ûl (فَعُول) vezni: (cesûr - جسور) (velûd - ولود) (vakûr - وقور)

Dikkat: Kelimelerin sonuna kapalı-açık te (ت - ة) getirilmek suretiyle müennes yapılabilir.

4 – İsm-i Mensûb: Bir yere, işe, mesleğe, dine vs. aitlik anlamı veren sıfatlardır. Kelimenin sonuna ye (ی) harfi eklenerek türetilir. Türkçede bu ek **î** uzun ünlüsüyle telaffuz edilir ve yazılır.

Örnek: (fıkrî - فکری) – düşünceyle ilgili, düşünceye ait,

(ilmî - علمی) – bilimle ilgili, bilime ait, bilimsel,

(Türkî - ترکی) – Türke ait, Türkçe, Türk (kimlik).

Dikkat: Kelimenin sonunda açık te (ت) veya e (ه) ünlüsü varsa bunlar atılır, sonra nispet ye'si eklenir. (idârî - اداری - ادارہ) gibi.

Sonu e (ه) ünlüsü ile biten yer isimlerinde bu ünlü atılır -vî (وی) eki ilave edilir: (Bursevî - بوریس - بوریسوی) gibi.

Sonu çift ye ile biten kısa kelimelerde de -vî eki kullanılır: (Alevî - علوی - علی) gibi.

Tablo: İsm-i Mensûb Örnekleri

قونیہ - قنوی	مصر - مصری	مدینہ - مدنی	مکہ - مکی
Konevî - Konya	Mısrî - Mısır	Medenî - medîne	Mekkî - Mekke
خارج - خارجی	شکار - شکاری	مال - مالی	کتاب - کتابی
Hâricî - hâriç	Şikârî - şikâr	Mâlî - mâl	Kitâbî kitâp
بدا - بدوی	منزا - منزوی	فارس - فارسی	استانبول - استانبولی
Bedevî - bedâ	Münzevî - münzâ	Farisî - Fars	İstanbulî - İstanbul

Ödev: 108. Sayfadaki alıştırmaları yapınız.

5 – İsm-i Mekân: Eylemin gerçekleştiği yeri gösteren kelimelerdir. Sülasi mücerred (üçüzlü kök) kelimelerin ism-i mekânı dört vezinle türetilirler:

a - Mef‘al (مفعّل) vezni: (mektep - مكتب) (mesken - مسكن)

b - Mef‘il (مفعّل) vezni: (meclis - مجلس) (menzil - منزل)

c - Mef‘ale(t) (مفعلة) vezni: (medrese - مدرسة) (matba‘a - مطبعة)

d - Mef‘ile(t) (مفعلة) vezni: (menzilet - منزلت) (mesîre - مسيره)

6 – İsm-i Zamân: Eylemin gerçekleştiği zamanı bildiren kelimelerdir. Üçüzlü köklerin ism-i zamanını türetmek için iki vezin kullanılır:

a - Mef‘al (مفعّل) vezni: (mebdə’ - مبدأ)

b - Mef‘il (مفعّل) vezni: (mevlid - مولد)

Dikkat: Rubâi mücerred ve mezîd fiillerin ism-i zaman ve mekânı bu fiillerin ism-i mef‘ûlü ile aynı vezindendir. Metinlerde ikisinin karıştırılmaması için ism-i zaman ve mekânın sonuna genellikle (fih - فيه = içinde) ibaresi getirilir ve kelimenin son harfi iki ötreli (-un, -ün) okunur:

Mükremün fih – مكرم فيه	mükrem - مكرم
İçinde ikram edilen yer/zaman	İkram edilen
Müstahrecün fih – مستخرج فيه	müstahrec – مستخرج
İçinde çıkarılan yer/zaman	çıkarılan
mu‘temedün fih – معتمد فيه	mu‘temed - معتمد
Güvenli yer/zaman	güvenilen

7 – İsm-i Âlet: Araç- gereç isimleri türeten vezinler üç tanedir:

a - Mif‘al (مفعّل) vezni: (miğfer - مغفر), (mızrak - مطرق).

b - Mif‘âl (مفعال) vezni: (miftâh - مفتاح) (mızrâb - مضراب)

c - Mif‘ale(t) (مفعلة) vezni: (miknese - مكنسه)

Dikkat: Mekân, zaman ve âlet ismi üreten vezinler birbirine benzer. Bunlardan türetilen kelimeleri metinde kullanıldığı yere göre doğru okuyup anlamlarına bakarak birbirinden ayırmak mümkündür.

8 – İsm-i Tasgîr: Küçültme anlamına gelen kelimelerdir. Aynı zamanda sevgi ve hakaret anlamlarına gelen kelimeler de bu gruba girer. Osmanlı Türkçesi metinlerinde en çok **fu‘ayl (فعليل)** vezninden türetilen kelimeler kullanılmıştır. (ubeyd - عبيد) – kulcuk/kulcağız,

(hüseyn - حسين) – güzelceğız,

(kuleym - قليم) – kalemciik/kalemceğız